

Bulharská carevna Eleonora v pamětech Marie Therese hraběnky Collalto

JAN KOUMAR

Koumar, Jan: Bulgarian Queen Eleonore in Memoires of Marie Therese Collalto

This research provides an insight into the life and actions of Bulgarian Tsarina Eleonora, née Reuss zu Köstritz, during 1915–1917, as narrated in the memoir Erlebtes und Geschautes written by Maria Therese Collalto. Collalto was an aristocrat who participated in the Order of Malta's mission to Bulgaria during the First World War and encountered Queen Eleonora, her childhood acquaintance. To comprehend the information about Eleonora provided in the memoir, the history of Bulgaria, Ferdinand I, the familial background of Maria Therese Collalto, and the life of the Queen herself are briefly summarised. Besides the life and actions of the Queen herself, the important figures of social life that Marie Therese met during her service to Sofia are also described.

Key Words *History of Bulgaria; Eleonore Reuss; Collalto; Czar Ferdinand of Bulgaria; House of Reuss*

Contact jan.koumar@gmail.com

doi.org/10.15452/Historica.2022.14.0008

Úvod

Eleonora Reuss zu Köstritz byla v letech 1908–1917 první bulharská carevna (*царуца*) tzv. třetího bulharského státu¹ a druhá manželka bulharského cara Ferdinanda I. Kobursko-Gothajského. Byla nejen členkou starého německého rodu spřízněného s téměř každou významnější evropskou dynastií, ale též zdravotní sestrou Červeného kříže a kurážnou ženou, která se nebála pečovat o raněné na bojištích rusko-japonské války i v německých nemocnicích. Jako carevna si získala obdiv bulharského lidu a dnešní návštěvník bulharské Sofie o ní zpravidla uslyší jako o světici, jejíž život není dalek líčení životů svatých ze Zlaté legendy. Snad právě z toho důvodu její osoba dosud poutala pozornost především bulharských historiček,² jinak se zatím zájmu historiografie dočkala spíše okrajově.³ V českém a slovenském prostředí je mnohem známější její manžel, který po své

¹ První bulharská říše (681–1080) je v českých zemích známá především jako země, jejíž chán Boris přijal Metodějovy žáky (tzv. sedmipočetníky), vyhnané z Velké Moravy. Druhá říše (1185–1396) dosáhla svého vrcholu za Ivana II. Asena (1195–1241), následuje pohlcení Osmanskou říší. Za třetí říši je označované bulharské knížectví a později carství existující v letech 1878–1945.

² ZLATEVA, Anka – KARAMITREVA P.: Carica Eleonora – neobruganata, no i nevzvelichana blagodelka. *Izv. na BID* 40, 2008, s. 18–31; ZLATEVA, Anka: „Amerikanskoto priznanie za milosrdieto na carica Eleonora-koronovanijat angel na Blgarija“ (1914 g.-nesstojaloto se oficialno posešenie na blgarskata carica otvid okeana). *Multikulturnijat čovek, Sb. v čest na prof. Kamen Garenov (otec Petr Garena)*. Sofia 2016, s. 291–324; ZLATEVA, Anka: Carica Eleonora – koronovanijat angel na Blgarija. *Voennoistoricheski sbornik*, 3, 2015, Pleven, s. 217–246 ad.

³ Ze současné historiografie: DAVIDOVA, Evguenia: Monarchism with a Human Face: Balkan Queens and the Social Politics of Nursing in the Late Nineteenth and Early Twentieth Centuries. *Comparative Studies in Society and History* 64 (3), 2022, s. 788–819; POPOVA, Kristina: ‚The Joy of Service‘. *Biopolitics and Biographies*

abdikaci z bulharského trůnu v roce 1918 a po vyjasnění majetkových poměrů s mladým Československem po roce 1934 často navštěvoval své statky na Slovensku, kde se setkával s mnoha politicky i kulturně významnými osobnostmi své doby.⁴ Eleonora však již za svého života zaujala svou obětavostí, starostí o vzdělání zdravotních sester v Bulharsku i neúnavnou péčí o raněné za obou balkánských válek a za první světové války, existují o ní tudíž literární svědectví.⁵ Jedno z nich lze nalézt v pamětech Eleonořiny přítelkyně z mládí, Marie Therese hraběnky Collalto, členky jedné z italsko-rakouských rodin první společnosti Rakouska-Uherska. Přicestovala do Bulharska v rámci mise Řádu maltézských rytířů a Eleonoře, jejímu vztahu s Ferdinandem I. i své práci v nemocnici v Sofii věnovala o šestnáct let později ve svých pamětech *Erlebtes und Geschautes* více než sto stran strojopisového textu.⁶ Hraběčiny paměti jsou zajímavým zdrojem názorů nejen na bulharskou carevnu. Jejich čtenář se dozví o jejím setkání s Mussolinim, o hraběččině názoru na Rusko či rumunskou královskou rodinu, posloužily již jako zdroj informací o historii jejího rodu⁷ či o vídeňských salonech počátku 20. století.⁸ Díky hraběččině osobní službě v Sofii jsou nicméně zajímavým svědectvím o posledních letech života carevny Eleonory.

Cílem této práce je tudíž pohled na carevnu Eleonoru optikou paměti Marie Therese Collalto. Protože však memoárová literatura trpí nedostatky svého žánru – postrádá aktuální bezprostřednost, často je účelově stylizovaná a vyhodnocovaná až na základě později získaných zkušeností –, informace získané z těchto pamětí jsou uvedeny do kontextu ostatních zdrojů. Mnohé z nich jsou též memoárové povahy, avšak pohledem jiných očitých svědků. Například Stephen Constant (ve skutečnosti Stephen Constantin Danev) těžil z rodinných memoárů, jeho dědeček Stojan Danev byl totiž za vlády Ferdinanda I. premiérem vlády.⁹ Cílem přitom není zjistit pravdu, či nepravdu memoárových informací, ale jak navrhuje Milan Hlavačka, zájem je soustředěn na „kulturní a obecně civilizační postoje subjektu díla“,¹⁰ tedy carevny Eleonory, ovšem očima šlechtičny z vysoké společnosti, jež byla její přítelkyní. Eleonora očima Marie Therese Collalto je jistě zkršená,

Between New York, Sofia and Gorna Dzhumaja in the First Half of the 20th Century. *CAS Sofia Working Paper Series*, 5, 2013, s. 1–58 a dále POPOVA, Kristina: „...I was thinking, when doing this scrubbing, of Miss Florence Nightingale's barracks...“: A Local Typhoid Epidemic in the Correspondence between a Bulgarian and an American Nurse in 1932 (Nevena Sendova and Clara Noyes). *European Journal for Nursing History and Ethics* 4, 2022, s. 3–15. DOI: 10.25974/enhe2022-2en; BÖTTCHER, Hans-Joachim: *Ferdinand von Sachsen-Coburg und Gotha 1861–1948: Ein Kosmopolit auf dem bulgarischen Thron*, Berlin 2019. V memoárových a popularizačních dílech svých současníků se pak objevuje v: ANONYM: *Ferdinand of Bulgaria. The Amazing Career of a Shoochy Czar*. London 1916; FLEISCHMANN, Peter von: *Ferdinand I., König der Bulgaren, sein Volk und sein Land*. Leipzig 1916; CONSTANT, Stephen: *Foxy Ferdinand. Tsar of Bulgaria*. New York 1980; MADOL, Hans Roger: *Ferdinand von Bulgarien: der Traum von Byzanz*. Berlin 1931.

⁴ K tomu blíže: HOLEC, Roman: The Former Czar of Bulgaria Ferdinand and Slovakia (1939–1944). *Historický časopis* 57, 2009, Supplement, s. 75–103; TÝŽ: *Coburgovci a Slovensko*. Bratislava 2010.

⁵ Např. STOBART, Mabel Annie: *War and Women, From Experience in the Balkans and Elsewhere*. London 1913. Kniha je Eleonoře věnována.

⁶ Nevydaný strojopis paměti je dnes uložen v Rodinném archivu Collalto, uloženém v Moravském zemském archivu v Brně (dále MZA Brno), G 169, inv. č. 233, kart. 308.

⁷ Např. KOUMAR, Jan: Emanuel Collalto e San Salvatore. Tři pohledy na život „posledního muže starého režimu v Rakousku“. *Moderní dějiny*, 27 (2), 2019, s. 31–53.

⁸ KAZLEPKA, Zdeněk: Salon jako místo migrace: Pozapomenuté vídeňské salony dvacátých let 20. století očima hraběnky Marie Therese Collalto e San Salvatore. *Bulletin Moravské galerie* 81, 2019, s. 58–77.

⁹ CONSTANT, Stephen: *Foxy Ferdinand. Tsar of Bulgaria*. New York 1980.

¹⁰ HLAVAČKA, Milan: Memoárová literatura. In: ČECHUROVÁ, Jana – RANDÁK, Jan a kol.: *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*. Praha 2014, s. 312–329.

avšak co nám paměti nabízí, je osobní prožitek carevny osobnosti, jak jej hraběnka Collalto zaznamenala ve snaze o životní bilanci, ale i oslavu vlastní osoby a svých činů.

Bulharsko a jeho kníže na konci 19. století

Bulharsko nezávislosti na turecké nadvládě dosáhlo díky rusko-turecké válce (1877–1878), kterou ukončila sanstefanská mírová smlouva. Ta vytvořila autonomní, i když osmanské Portě podřízené křesťanské knížectví s voleným (a Osmanskou říší schvalovaným) knížetem jako hlavou – tak vzniká zmíněný třetí bulharský stát. Knížectví mělo právo na vlastní armádu a územně mělo sahát od Černého moře k Ochridskému jezeru a od Dunaje až k Egejskému moři. Předpokládala se nicméně jeho politická orientace na Petrohrad, což ostatní evropské velmoci chápaly jako neúměrné politické posílení vlivu Ruska na Balkáně. Inicivovaly proto svolání konference, která mezi červnem a červencem 1878 proběhla v Berlíně. Rozloha teprve vznikajícího Bulharska byla tímto Berlínským kongresem omezena pouze na Bulharské knížectví na severu (formálně bylo vazalem tureckého sultána), na jihu vznikla Východní Rumelie (ta zůstala autonomní součástí Osmanské říše), kterou spravoval Osmaný jmenovaný guvernér. V nově vzniklém knížectví zasedlo shromáždění notáblů (Ústavodárné shromáždění), které v dubnu 1879 zemi dalo ústavu (Tárnovská ústava), jež zákonodárnou moc svěřila Národnímu shromáždění, přiznala aktivní volební právo mužům nad 21 let, zaručila náboženskou svobodu (za státní náboženství však byla prohlášena pravoslavná víra) a deklarovala rovnost občanů před zákonem. V Bulharsku tak neměla existovat žádná domácí šlechta kromě knížecí rodiny. Kníže měl podle ústavy možnost svolat a rozpouštět parlament, podpisem stvrzoval všechny přijaté zákony, jmenoval a odvolával ministry a vládu, a i když ne výslovně, fakticky měl nad zákony právo veta.¹¹ Prvním knížetem byl v roce 1879 zvolen syn Hessensko-Darmstadtského knížete, princ Alexandr Battenberský (Alexandr I.), který však pro svou autokratickou povahu narážel na potíže jak v jednání s bulharskými radikálními politiky, tak s ruskými činiteli. V roce 1885 zemi spojil v personální unii s jižně položenou Východní Rumelií, po sedmi letech vlády jej však vojenský převrat donutil k abdikaci. Rusko tehdy trvalo na novém proruském kandidátovi, který však nebyl přijatelný pro Rakousko-Uhersko ani pro Velkou Británii,¹² bulharská delegace tedy začala na evropských dvorech hledat vhodného knížecího kandidáta. Volba padla na tehdy šestadvacetiletého Ferdinanda Koburského, díky němuž se zahraniční politika Bulharska přeorientovala z Ruska na Německo a Rakousko-Uhersko.

Ferdinand byl třetí syn (avšak v pořadí páté dítě) knížete Augusta Sasko-Kobursko-Gothajského a Clémentine Orleánské, z jejíž strany byl tudíž vnukem posledního francouzského krále Ludvíka Filipa. Dále byl bratrancem prakticky každé korunované hlavy v Evropě. Jeho kmotrem byl rakouský arcivévoda Maxmilián, přes otce byl spřízněn s belgickým králem Leopoldem II., anglická královna Viktorie byla jeho pratetou, portugalský král Fernando II. byl jeho strýcem. Ferdinand byl proslulý jako zženštilý dandy

¹¹ Ústava ukládala knížeti povinnost podpisu přijatých zákonů, avšak nestanovovala, co se stane v případě, že nějaký zákon nepodepíše. To fakticky znamenalo právo vetovat zákon nepodepsáním. RYCHLÍK, Jan: *Dějiny Bulharska*. Praha 2000, s. 223.

¹² Tamtéž, s. 246–249.

a bisexuál,¹³ ale i jako lovec motýlů, ornitolog¹⁴ se zájmem o botaniku, měl nejen nadání polyglota,¹⁵ ale i obecný politický talent. Sofii, do té doby malému tureckému městu s populací 30 000 obyvatel a převážně dřevěnými domy, dal za pomoci německých, vídeňských i českých architektů tvář moderního města s bulváry ve vídeňském stylu.¹⁶ Jelikož usiloval o své zahraniční uznání jako vládce Bulharska,¹⁷ zemi orientoval více na zahraniční politiku a dokázal ji vymanit z vlivu Ruska i Osmanské říše. První etapa jeho vlády probíhala ve vztahu k bývalému regentovi – v letech 1887–1894 ministerskému předsedovi – Stefanu Stambolovi, který v té době slabého knížete do značné míry kontroloval. Po jeho propuštění v roce 1894 Ferdinand nastolil režim osobní moci,¹⁸ s nímž šla ruku v ruce Ferdinandova rostoucí popularita nejen doma, ale postupně i zahraniční uznání.

Co se osobního života týče, pomineme-li Ferdinandovy aférky s ženami i muži, roli oficiální manželky Ferdinandova matka Clémentine naplánovala nejprve pro nejstarší dceru velkovévodkyně Toskánské, ta však odmítla. Nakonec se Ferdinandovo ucházení soustředilo na kněžnu Marie-Louisa Bourbonso-Parmskou, dceru vévody Roberta. Ten však svatbu podmínil změnou bulharské ústavy, podle jejíhož dosavadního znění měl být následník trůnu vychováván v pravoslavné víře, podmínkou svatby pro něj byla víra katolická.¹⁹ Marie-Louisa, jejíž otec byl vnukem Karla X. a jejíž nevlastní sestra Zita se měla později po boku Karla I. na krátko stát rakouskou císařovnou, byla v té době třidvacetiletá žena, kterou Ferdinand před svatbou nikdy nepotkal, jednalo se tudíž čistě o sňatek z rozumu. Svůj účel přesto splnil: pouhé dva měsíce po svatbě požehnané papežem Lvem XIII. byla Marie-Louisa těhotná a 30. ledna 1894 se jí narodil dědic trůnu, princ Boris, v němž jeho rodiče spatřovali znovuzrození slávy Bourbonů a bulharský lid prvního dědice trůnu po pěti stoletích.²⁰ O rok později se narodil druhý syn Cyril. Tehdy však došlo k Borisově politicky zaměřené konverzi k pravoslaví, které Marie-Louisa jako katolička nesla těžce, protestoval tehdy jak její otec, tak i papež Lev XIII., který na Ferdinand uvalil klatbu. Ženatý Ferdinand navíc nijak neskrýval své aférky se ženami i muži, v roce 1896 tak například kněžna Radziwillová z Karlových varů psala generálu Robilantovi,

¹³ Zde je však nutná opatrnost. I když je často vykreslován jako hédonistický homosexuál se zálibou v modrookých blondáčcích, většina svědectví o jeho homosexualitě pochází z paměti propuštěného palácového lékaře Gančeva (GANČEV, Dobri: *Spomenii za knjazheskoto vreme*. Sofia 1973), který na Ferdinandovu adresu nešetřil odsudky. Zatímco Constant mluví o Ferdinandově zženštilosti či o tom, jak jej hrabě Kalnóky označil za muže se způsoby *vieille cocotte* / staré kurvy (CONSTANT, S.: Foxy Ferdinand, s. 38), Groueff Ferdinandovy homosexuální úlety připisuje celkové posedlosti sexem (GROUEFF, Stephane: *Crown of Thorns: The Reign of King Boris III of Bulgaria, 1918–1943*. London 1998, s. 19). V memoárové literatuře popisovanou četnost Ferdinandových homosexuálních úletů je tedy nutné brát s rezervou, i když k nim pravděpodobně v nějaké míře skutečně docházelo.

¹⁴ K jeho ornitologickým pracím URBAN, Petr: Ferdinand I. Coburg – ornitologické čriepky. *Trichodoma* 23, 2011, s. 109–113.

¹⁵ Viz např. HOLEC, R.: *The Former Czar*.

¹⁶ Český architekt Antonín Kolář v Sofii postavil impozantní množství veřejných staveb. Ministerstvo války (1885), novorenesanční železniční nádraží (1888), Hotel Bulgaria (1890) památník Vasila Levského (1895) a novorenesanční Vojenský klub (1900). K přestavbě Sofie blíže viz: HAMILTON, John: *False Starts and Failed Hopes: The Rise and Fall of Royal Sofia 1878–1946*. *The Court Historian* 13/1, 2008, s. 31–73.

¹⁷ RYCHLÍK, J.: *Dějiny*, s. 255.

¹⁸ Tamtéž, s. 254–258.

¹⁹ BÖTTCHER, H.-J.: *Ferdinand von Sachsen-Coburg und Gotha*, s. 93–125.

²⁰ CONSTANT, S.: *Foxy Ferdinand*, s. 147.

že Ferdinand zcela otevřeně věší klenoty na jakousi běhnu a nosí jí květiny.²¹ Po obřadu konfirmace prince Borise v nové církvi odjela Marie-Louisa do Francie, znamenala-li ale vážnost, kterou synově konverzi přikládala, roztržku mezi ní a manželem, neměla vliv na plnění její role, již v lednu 1898 totiž Ferdinandovi porodila dceru Eudoxii. Vzdor tomu, že ji porod vyčerpал, na jaře stejného roku byla opět těhotná, větším vyčerpáním pro ni ale byla návštěva Petrohradu v červnu 1898. Tehdy přišly vážné plicní problémy a pouhý den po porodu druhé dcery Naděždy Marie-Louisa umírá na zápal plic.²² Pohřbena byla na pravé straně u oltáře v římskokatolické katedrále sv. Ludvíka v Plovdivu.

Eleonora princezna Reuss zu Köstritz bulharská kněžna a carevna

S výchovou dětí ovdovělému Ferdinandovi pomáhala následujících devět let jeho matka, ta však v roce 1907 ve Vídni ve věku 90 let zemřela. Ferdinand si sice vzhledem k četnosti svých románků stěží mohl připadat osamělý, co mu však chybělo a k čemu jej vedla nutnost veřejné reprezentace, byla manželka. Ta měla dokázat vést charitativní práce, bulharské nemocnice založené jeho matkou a vychovávat čtyři děti. Ferdinand vyjádřil jasně, že mu v případě nové manželky nepůjde v žádném případě o citový vztah ani další děti, že nová manželka musí počítat s jeho nulovou pozorností a že jejím úkolem bude reprezentace a starost o nemocnice a knížecí děti. Zadaným podmínkám mohla zdánlivě dostát jen svěťice, anebo žena, jejíž jméno zmínila při své návštěvě Sofie v roce 1907 ruská velkovévodkyně Marie Pavlovna, manželka strýce ruského cara Vladimíra Alexandroviče.²³ Tou ženou byla její sestřenice, Eleonora z knížecího rodu Reussů.

Historie jejího erbu byla pro Ferdinanda potěšitelně dlouhá: začíná ve 12. století Egbertem, který od Jindřicha IV. obdržel panství Weida a Gera, jméno Jindřich (Heinrich), odkazující k tomuto štaufskému císaři, se následně u mužských potomků rodu stalo tradicí. Přídomek Reuss (Ruthenus) obdržel rod ve 14. století sňatkem Jindřicha z Plauenské linie s vnučkou haličského krále Danila (1205–1255), odkazoval ke Kyjevské Rusi, jejímž posledním výhonkem Danilovo krátce existující Haličské království bylo.²⁴ Rodová linie se několikrát rozdělila, od 18. století tak – v té době již luteránský – rod existoval ve dvou větvích, starší Reuss-Greiz a mladší Reuss-Köstritz.²⁵ Obě linie dosáhly postupně titulu říšských hrabat, starší pak v roce 1778 titulu knížat, mladší se dostalo stejného důstojenství o téměř 30 let později (v roce 1806). Obě knížectví vstoupila v roce 1815 do Německého spolku, v roce 1871 se pak stala součástí Německého císařství.

V úvodu zmíněná hagiograficky laděná líčení Eleonořina života, která dnes návštěvník Sofie uslyší, líčí Eleonoru (Noru) jako skromnou ženu, která chodila pěšky, vše raději rozdala, dokázala vyžít s nízkou apanáží a spíše než velkým společenským událostem u dvora – jichž se nikdy neúčastnila – se věnovala umění a literatuře. I po její smrti uveřejněné texty ji často líčily značně schématicky: v konverzaci se prý vyhýbala banalitám,

²¹ RADZIWIŁL, Princesse: *Lettres de la Princesse Radziwill au General de Robilant 1889–1914 : Une grande Dame d'avant guerre*. 2. Bologna 1933. Dopis z 21. 7. 1896.

²² BÖTTCHER, H.-J.: Ferdinand von Sachsen-Coburg und Gotha, s. 125.

²³ POPOVA, K.: „... I was thinking“, s. 3–15.

²⁴ K Haličské či Červené Rusi a Danilovi blíže PUTNA, Martin C.: *Obrazy z kulturních dějin ruské religiozity*. Praha 2015, s. 105–106.

²⁵ Jméno této linie posloužilo jako zdroj zábavných bonmotů ve filmové operetě nacistického Německa jménem Wiener Blut (Videňská krev).

Obr. 1: Prof. Ulenhurt, Oficiální portrét carevny Eleonory, 1908 (skleněný negativ). George Grantham Bain Collection

byla skromná, nosila prosté toalety a měla vždy otevřenou ruku pro dobročinnost. Tato líčení ovšem bulharskou královnu vidí optikou jejího charitativního díla, navíc jim jde o její glorifikaci.²⁶ Zaměříme se zde proto spíše na fakta.

Eleonora byla dcerou Jindřicha IV. Reuss zu Köstritz (1821–1894), jemuž byla spolu s Valdemarem Dánským a Alexandrem Battenbergem v roce 1878 národním shromážděním v bulharském Tárnovu nabídnuta kandidatura na úřad bulharského knížete. Narodila se 22. srpna 1860 na zámku Trzebiechów v tehdejší Prusku, její matkou byla Luise Reuss z druhé rodové linie zu Greiz. Vyrůstala v dolnorakouském zámku Ernstbrunn, kde žil též její bratr, hudební skladatel Jindřich XXIV. se svou manželkou Alžbětou. Vytvořila si dlouhotrvající přátelství s podobně vzdělanými ženami své doby: Edinou Khevenhüllerovou (rozenou Clam-Gallasovou), hraběnkou Klotyldou Feštetič z Tolny (rozenou taktéž Clam-Gallasovou), Nadinou Berchtoldovou (rozenou Károlyiovou)²⁷ a Marií Therese Collalto, s níž ji po mnoho let spojoval úděl neprovdané ženy. Namísto dobrého sňatku pomýšlela Eleonora na kariéru zdravotní sestry, jíž se skutečně stala. Spolu se svou sestrou absolvovala kurz pro zdravotní sestry při německém Červeném kříži v Lübbenu, když však vypukla rusko-japonská válka (1904–1905), odjela do Petrohradu, kde jí její sestřenice Marie Pavlovna svěřila sanitní vlak Červeného kříže cestující z Vladivostoku a Charbinu do Irkutsku a zpět.²⁸ V něm svým elánem a energií zachránila život víc než 2000 raněným z celého Mandžuska. Ne všem byla nicméně po chuti. Pečlivá Eleonora se neohlížela na hodnosti, současnici proto v pamětech vzpomínali, že vodu pro raněné se nerozpakovala vzít pod nosem i generálovi, který si ji nárokoval na koupel, za což si od něj vysloužila pojmenování *cette maudite Allemande* (ta prokletá Němka).²⁹ Od cara Mikuláše II. obdržela za svou obětavost a zásluhy Řád sv. Anny. Po skončení války se vrátila do Ernstbrunnu, kde se dále věnovala charitě, přijata byla do rakousko-uherského Červeného kříže a u zámku založila dětské rehabilitační zařízení.³⁰ Tamní poměry i prostředí jí ale ve srovnání s těmi, jimiž mohla disponovat v Rusku, připadaly malicherné.³¹

Souhlas s Marií Petrovnou dohozeným sňatkem s Ferdinandem dala tudíž zřejmě především kvůli prostředkům pro dobročinnost, které jí její postavení mělo přinést, ve hře však jistě bylo více ohledů. Jako neprovdaná, téměř osmačtyřicetiletá žena mohla uvítat fakt, že bude pečovat o čtyři děti, které sama dosud neměla a zřejmě po nich toužila. Významnou mohla být i skutečnost, že se od ní nečekal manželský sex a pravděpodobně ani citová investice do osoby záletného knížete, své manželství tak mohla minit jako křesťanské sebeobětování.³² Ferdinand sám se měl vyjádřit v tom smyslu, že chtěl poslušnou partnerku, na níž budou dobře vypadat jeho klenoty.³³ V tom se ovšem v Eleonoře hluboce zmýlil.

²⁶ Průvodci Sofií nazývají Eleonoru „korunovaným andělem Bulharska“, mluví o tom, jak do země vešla pěšky, vzdala se všech peněz a celý život zasvětila pomoci lidem. Téměř hagiografickým klišé se nevyhnuly ani články uveřejněné po Eleonořině smrti v tisku, např: FRITSCHÉ, Viktor von: Wiener Hof und Gesellschaft in alter und neuer Zeit. Fortsetzung 57. *Wiener Salonblatt*, 10. 5. 1924, s. 10–11.

²⁷ Tamtéž.

²⁸ POPOVA, K.: „...I was thinking“, s. 3–15.

²⁹ MZA Brno, G 169, inv. č. 233, kart. 308, Marie Therese Collalto, Erlebtes und Geschautes, s. 115.

³⁰ ZLATEVA, A.: Amerikanskoto priznanie, s. 291–324.

³¹ MZA Brno, inv. č. 233, kart. 308, Marie Therese Collalto, Erlebtes und Geschautes, s. 113.

³² CONSTANT, S.: Foxy Ferdinand, s. 211.

³³ MZA Brno, G 169, inv. č. 233, kart. 308, Marie Therese Collalto, Erlebtes und Geschautes, s. 113.

Jelikož nevěsta byla protestantka, manžel katolík v klatbě a bulharským náboženstvím bylo pravoslaví, svatba se konala nadvakrát. Nejprve podle katolického ritu 28. února 1908 v Coburgu – z Ferdinanda byla dočasně sňata klatba –,³⁴ evangelický obřad za účasti Eleonořina příbuzenstva pak proběhl v Ostersteinu nedaleko Gery dne 1. března 1908.³⁵ O týden později se pár vydal přes Rumunsko po Dunaji do Bulharska, kam na jachtě Krum vstoupil v příhraničním dunajském přístavu Ruščuk (Ruse). Zde proběhlo slavnostní uvítání nové kněžny. Podobné přivítání proběhlo o den později ještě ve Varně, kde pár zůstal na líbáncích do 23. března, v následujících dnech se pak přes Tärnovu vydali do Sofie.³⁶ Slovo líbánky lze však použít jen ve smyslu prvních týdnů nově sezdaného páru. Již v Rumunsku prý totiž Ferdinand striktně trval na oddělených ložnicích.³⁷

Téhož roku Osmanskou říši oslabili mladoturci, prozápadně orientovaní extrémisté, Bulharsko se tehdy (22. září 1908) v Tärnovu prohlásilo nezávislým královstvím, jehož hlavou se s titulem car (odkazujícím k první bulharské říši) stal právě Ferdinand I. Vyhlášení nezávislosti nového carství předcházela návštěva manželského páru v Budapešti a ve Vídni (Eleonora již tehdy bydlela v koburgském paláci se svým manželem, pochopitelně ale v oddělených apartmá), při níž se Ferdinand s Františkem Josefem I. dohodl na takto frapantním porušení dohod Berlínského kongresu: Rakousko-Uhersko anektovalo Bosnu a Hercegovinu, Bulharsko se prohlásilo nezávislým státem.³⁸ Eleonora se tak stala první carevnou třetí bulharské říše. Ferdinand se s ní, s carskou korunou vyrobenou v Mnichově a v šatech byzantského císaře, nechal portrétovat Janem (Ivanem) Mrkvičkou, českým malířem, žákem Alfonse Muchy, který v Sofii pracoval na výzdobě monumentální katedrály sv. Alexandra Něvského (stavěna byla v letech 1904–1912).³⁹

Dva měsíce po svém příjezdu do země se Eleonora stala patronkou bulharské společnosti Červeného kříže, záštitu poskytla společnosti pro prevenci a kontrolu tuberkulózy v zemi, pravidelně pořádala charitativní koncerty a divadelní představení a ujala se správy nemocnic založených Ferdinandovou matkou. Finančně podporovala všechna zařízení Červeného kříže v zemi, ve Varně přitom založila sanatorium pro pacienty s tuberkulózou, poslance parlamentu dokázala přesvědčit, aby vyčlenili peníze na výstavbu neuropsychiatrické nemocnice. Reorganizovala též vzdělávání zdravotních sester, v němž vsadila na americký model vyučovaný v Sofii americkými sestrami: stála tak u vzniku *Zdravotní školy carevny Eleonory*.⁴⁰ Ferdinandovým dětem se věnovala s opravdovým zaujetím a láskou, kterou nenacházely u otce, i děti samy v ní našly láskyplnou matku, na niž měly vzpomínat celý život.⁴¹ Její životní styl se navíc promítl do výchovy malé Eudoxie a Naděždy, obě se dokonce ani v letech puberty prakticky nezajímaly o krásu, módu a šperky, dokázaly

³⁴ Následně byla obnovena, zcela z něj byla sňata teprve v roce 1915, kdy bylo Borisovi dvacet jedna let a jeho setrvání u pravoslavné církve bylo tudíž považováno za jeho, nikoliv otcovo rozhodnutí. RYCHLÍK, J.: Dějiny, s. 255.

³⁵ *Wiener Salonblatt*, 7. 3. 1908, s. 9.

³⁶ *L'Echo de Bulgarie*, N. 1192, 13. 9. 1917.

³⁷ CONSTANT, S.: Foxy Ferdinand, s. 212.

³⁸ RYCHLÍK, J.: Dějiny, s. 271.

³⁹ Jan Mrkvička (1856–1938) působil nejprve jako učitel kreslení v Plovdivu, po roce 1889 potom vyučoval v Sofii na chlapeckém gymnáziu. V roce 1896 se stal ředitelem Umělecké akademie, kde působil až do roku 1921. Do Bulharska se až do své smrti opakovaně vrátil.

⁴⁰ POPOVA, K.: 'The Joy of Service', s. 1–58.

⁴¹ SIMEON II OF BULGARIA: *A Unique Destiny. The memoir of the Last Ztsar of Bulgaria Prime Minister of Republic*. Mechanicsburg 2021, s. 12.

se zato pozoruhodně orientovat v politických záležitostech.⁴² Svou píli i péči získala Eleonora značnou oblibu bulharského lidu. Dobří Christov jí věnoval v roce 1912 kantátu *Carevna Eleonora*, bulharský národní básník Ivan Vazov pro ni napsal stejnojmennou báseň vydanou ve sbírce z roku 1914.⁴³

Vztahy s manželem však byly horší, než se dalo čekat. Podle Stephena Constanta si pověřivý Ferdinand vzal do hlavy, že mu Eleonora přinese neštěstí. S výjimkou oficiálních večerí jí zakázal obježovat se u stolu, vadila mu dokonce i vůně jídla, které Eleonoře nosili palácem do jejich komnat.⁴⁴ Když v roce 1911 pozvala do zámku v Euxinogradu na několik dní rumunskou královnu, s níž ji pojilo přátelství, obvinil Ferdinand Eleonoru z osnování spiknutí proti němu,⁴⁵ rakousko-uherský ministr Adam Tarnowski referoval zase do Vídně o tom, že Ferdinand s Eleonorou zachází, jako by neexistovala, neinformuje ji ani o slavnostech, které se konaly v carském paláci, dává ji sledovat a všechny útraty za její charitativní činnost dává nejprve auditovat či jí peníze odpírá vůbec.⁴⁶ Carevna se vedle něj objevovala alespoň při oficiálních příležitostech. Vídeň a Berlín navštívili v roce 1912 se synem Borisem, při předchozí návštěvě Paříže v roce 1910 však Ferdinand nenechal o své sexuální orientaci na pochybách Marcela Prousta, jeho jméno se tak opakovaně objevuje ve slavném *Hledání ztraceného času*.⁴⁷

Přišla válečná léta. Dvě balkánské války (1912–1913), při nichž Osmanská říše ztratila všechna evropská území s výjimkou zázemí Istanbulu, vystřídala první světová válka. Zatímco v první balkánské válce Bulharsko získalo přístup k Egejskému moři (omezený ovšem železnicí, která vedla přes osmanské území), v druhé o získaná území zase přišlo, v první světové válce proto bojovalo na straně Trojspolku (Německého císařství, Rakouska-Uherska a Itálie). Pro Bulhary znamenaly války utrpení, pro Eleonoru tudíž nutnost postarat se o raněné a jejich sirotky. Z vlastních prostředků ve Finsku nakoupila vozíky na evakuaci raněných a ve Vídni kufříky s chirurgickými nástroji.⁴⁸ První světová válka však do Bulharska přivádí též zahraniční pomoc, jejíž součástí byla i Eleonořina přítelkyně z dětství.

Marie Therese Collalto

Marie Therese (1866–1940) byla dcerou Octaviana hraběte Collalto z vedlejší větve rodu. Collaltové patřili do první společnosti Rakouského císařství a později Rakouska-Uherska, jejich původ byl doložen do druhé poloviny 10. století, kdy se rod usadil v kopcovité krajině na řece Piavě poblíž Trevisa. Spříznění byli s uherskými Apponyii, italskými Orsini-Rosenbergy, s Mensdorffy či s rodem Piatti. Zatímco hlavní, knížecí větev vlastnila rozsáhlý fideikomis na Moravě, vedlejší větev rodu, disponující pouze hraběcím

⁴² GROUEFF, S.: *Crown of Thorns*, s. 165.

⁴³ ZLATEVA, A.: *amerikanskoto priznanie*, s. 291–324.

⁴⁴ CONSTANT, S.: *Foxy Ferdinand*, s. 212.

⁴⁵ GROUEFF, S.: *Crown of Thorns*, s. 19.

⁴⁶ BERTÉNYI, Iván Jr.: *Albert Mensdorff's 1915 Mission to Sofia*. In: DEMETER, Gábor – KATONA, Csaba – PEYKOVSKA, Penka: *Bulgaria and Hungary in the First World War : A view from the 21st Century*. Budapest – Sofia 2020, s. 199–238.

⁴⁷ Zmínka je napříč dílem více, např. PROUST, Marcel: *Hledání ztraceného času, III: Svět Guermantových*. Praha 2020, s. 528.

⁴⁸ ZLATEVA, A.: *Amerikanskoto priznanie*, s. 291–324.

Obr. 2: R. Sennecke, Carevna Eleonora v uniformě bulharské zdravotní sestry, po r. 1914 (skleněný negativ). George Grantham Bain Collection

titulem, sídlila na italských statcích, po roce 1910 se navíc usadila na dolnorakouském zámku Staatz, který Collalové získali sňatkem Alfonse (1814–1895) s Idou hraběnkou Colloredo-Mannsfeld. Alfons byl mladším synem druhého knížete Antona Octaviana a jeho ženy Karolíny rozené Apponyi a jako mladší syn nemající právo na rodový fideikomis spravoval moravské statky v roli poručníka mladého knížete Emanuela Collalto v letech 1862–1875.⁴⁹ Po jeho vstupu do dospělosti se stáhl na italské statky, které později postoupil svému synu Octavianovi (1842–1912) přezdívanému v rodině Salvator. Ten však do té doby se svými čtyřmi dětmi a manželkou Annou rozenou Solms-Hohensolms-Lich žil právě ve Staatzu. Jeho dcera – mladá Marie Therese – se svými dvěma bratry a mladší sestrou tedy vyrůstala nedaleko Ernstbrunnu. Právě zde se poznala s o šest let starší Eleonorou.

Zatímco Rambald (1868–1913) – nejstarší bratr Marie Therese – zdědil po oci italské statky, mladší Manfred nejprve hospodařil v německém Teschendorfu nedaleko Rostocku, aby se později usadil ve Staatzu, a mladší sestra Mathilda se vdala za hraběte Henricha Fünfkirchena, Marie Therese – mohutná dáma s vlasy barvy tizianovské blond⁵⁰ – zůstala svobodná. Její neteř Giselda Mensdorff-Pouilly se v pamětech zmínila, že teta Res prodělala v životě několik silných záchvatů deprese, které se jí jako černý závoj vracely,⁵¹ její rodinný stav mohl být právě jednou z příčin. Umělecky nadaná⁵² a literárně činná⁵³ Marie Therese delší dobu žila v Itálii na zámku svého bratra v San Salvatore. Ten však v roce 1913 zemřel na perforaci slepého střeva a sama Marie Therese se na počátku války přestěhovala do Vídně, kde jako sestra pracovala v nemocnici a ošetřovala válečné raněné. V roce 1915 ji však již nemocniční práce frustrovala, personál byl stále méně poslušný a mezi pacienty přibývalo vojáků, kteří bojovat ve válce odmítali, a tak si na ruce či nohy přikládali bochník chleba, přes nějž se raději sami postřelili, aby rána nebudila dojem záměrného sebepoškození.⁵⁴ Uvítala proto možnost změny, kterou jí nabídl hrabě Wilhelm Wurmbrand, jako členka mise Řádu maltézských rytířů se měla na tři měsíce vydat do Sofie.

Jak nám hraběnka sděluje v pamětech, tehdejší velkopřevor řádu Jan Rudolf Hardegg ji jako nejstarší z dam, které se do Bulharska měly vypravit, před odjezdem doporučil, aby šla příkladem v prostotě. Tím narážel především na fakt, že s Marií Therese Collalto se výpravy Maltézského řádu, jíž si vyžádal pro svou manželku Ferdinand I., účastnila též Mathilda Solms-Braunfelds a v Sofii již pracovaly další dámy, které zrovna prosté pravděpodobně nebyly. Dne 18. listopadu 1915 tak Marie Therese nasedla s ostatními na vídeňském *Ostbahnhof* do vlaku směrem Budapešť, odkud následující den pokračovaly do Oršavy (Orşova). Tam spolu se sanitárním vybavením řádu, operačním stolem a obvazovým materiálem nastoupily na loď *Ferenz Josef*. Po dni a noci plavby po Dunaji loď přistála v bulharském přístavu Lom-Palanka (Lom), kde misi jménem bulharského Červeného

⁴⁹ KOUMAR, J.: Emanuel Collalto e San Salvatore, s. 31–53.

⁵⁰ Soukromý archiv hraběnky Isabely Collalto-de Croÿ Susegana, MENSdorff-POUILLY, Giselda: *Erinnerungen*, Band 1–3, Ernsdorf 1950, s. 4.

⁵¹ Tamtéž, s. 200.

⁵² KAZLEPKA, Z.: Salon, s. 58–77.

⁵³ Marie Therese napsala nejen v úvodu zmíněné paměti, ale řadu dalších memoárových prací věnovaných rodu Collalto (*Von Unseren Vorfahren*, Wien 1937) i společnosti její doby obecně (*Aus vergangenen Zeiten*, Wien 1937) ad.

⁵⁴ MZA Brno, G 169, inv. č. 233, kart. 308, Marie Therese Collalto, Erlebtes und Geschautes, s. 84.

kříže uvítal hrabě Wurmbrand. Pokračovalo se vlaky do Sofie, kde společnost uvítal zmíněný rakouský velvyslanec, hrabě Tarnowski. Nemocnice, v níž měla řádová mise pracovat, zaměstnávala většinu smetánky Sofie, její ředitelkou byla manželka ministra války, generála Kalina Naydenova, vrchní sestrou byla Řekyně, Penka Sabova. Úkolem Marie Therese bylo především smetánku z nemocnice vyhnat, zavést řád a zamezit předvádění se jednotlivých dam či jejich nicnedělání. Podařilo se jí proto zabránit dětem dam, aby nemocné „obveselovaly“ svou společností, vyhnat dokázala muže nemocniční noční hlídky, kteří přede dveřmi nemocničního pokoje hlídali v tradičních bulharských ovčích kůžích a šířili nesnesitelný zápach. Ženy a jejich dcery často do nemocnic vstupovaly s romantickou představou pomoci lehce raněným, kterou zakončí zasnoubením s některým z pacientů, práci sestry tudíž braly jako možnost seznámení či alespoň galantního dobrodružství.⁵⁵ Odolnější byly jeptišky, které však Marie Therese shledala naivními, i když jim neopomněla přiznat mnohem větší úspěchy, než jakých u raněných mohly dosahovat vdavekchtivé sestry světské.

Bulhaři k rakouské misi nejprve přistupovali s orientální nedůvěrou, jelikož většinou byli rusofilové, v zemi navíc působilo více misí, vedle maltézske též mise rakouského Červeného kříže a mise maďarská, bohužel tak mezi nimi vznikala rivalita. Zatímco maltézskej řád bral svou práci jako diplomatickou a snažil se získat popularitu, kterou by ochromil německý vliv v Bulharsku, královna s puritánským smyslem pro povinnost od něj požadovala práci a na diplomatické záležitosti nebrala ohled.⁵⁶ Mezi misemi navíc probíhal boj o udělení čestných řádů, hovory se tudíž stále točily kolem rytířského kříže za zásluhy či dokonce nejvyššího bulharského řádu: Řádu svatých Cyrila a Metoděje.⁵⁷

Vedle práce se ovšem Marie Therese stýkala s carevnou: právě ze vzájemných setkání pochází její vzpomínky na Eleonořinu povahu i činnost. Hned po hraběnkčině příjezdu se tedy obě dámy setkaly v královském paláci, kde Eleonora Marii Therese přijala ve své knihovně, v lednu roku 1916 obě ženy s doprovodem vyrazily přes zasněžený Beli Iskar do horské lovecké chaty Chamkoria v pohoří Rila, kterou si Ferdinand I. postavil, aby se v ní mohl věnovat svým botanickým zálibám.⁵⁸ Na jaře téhož roku doprovodila hraběnka Collalto carevnu do Plovdivu, kde spolu okolo *města sedmi pahorků*⁵⁹ realizovaly několik výletů. Po šesti měsících služby v Sofii odjela hraběnka na dovolenou zpět do Vídně, do Bulharska se však po deseti dnech vrátila a sledovala postupující nemoc ústící ve smrt královny Eleonory.

Carevna Eleonora a Bulharsko optikou paměti Marie Therese Collalto

Eleonoru Marie Therese především považovala za ženu chytrou, v čemž však podle ní spočívala její tragédie. Tvrdila, že kdyby byla pouze šperky se zdobící husičkou, její vztahy s carem by zřejmě byly výrazně lepší. Avšak Eleonora měla vlastní vizi, sama zkušená sestra, nedala se zmást v zařizování nemocnic a domů pro slepce ničím a nikým, za což si

⁵⁵ Slovy Marie Therese: *Většina matek si péči představovala nějak takhle: husarský důstojník s dobrými způsoby leží v plné attilovské uniformě na posteli a dcerka mu nabízí sklenici limonády.* Tamtéž, s. 108.

⁵⁶ Tamtéž, s. 101.

⁵⁷ Udělen byl ovšem pouze devíti Bulharům, ale také 52 cizincům. ROMANOV, Dimitri: *The orders, medals, and history of the Kingdom of Bulgaria.* Rungsted Kyst 1982, s. 170.

⁵⁸ CONSTANT, S.: Foxy Ferdinand, s. 194.

⁵⁹ MZA Brno, G 169, inv. č. 233, kart. 308, Marie Therese Collalto, Erlebtes und Geschautes, s. 131.

ani nemohla vysloužit nic než fakt, že u bohatých lidí – podle M. T. Collalto navíc ovlivněných orientální leností – byla za neoblíbenou pedantskou Němku. O vzhledu carevny hraběnka Collalto napsala: *Eleonora nebyla krásná žena. Poněkud zmačkaný obličej a široký nos zpočátku nepůsobil dobrým dojmem. Když však začala mluvit, její krásné, inteligentní oči vydávaly tak hřejivou záři a zkrášlovaly ji takovým způsobem, že člověk zapomněl na její méně krásné rysy. Měla držení těla a chování „d'une très grande dame“ a její vysoká, štíhlá postava, stejně jako úzký účes a půvabně tvarované ruce působily vznešeně i v prostých šatech zdravotní sestry, takže ji každý považoval za tu, jíž skutečně byla. Měla v sobě něco, co je urozeným ženám vrozené a co se nedá napodobit.*⁶⁰

Právě prostou uniformu zdravotní sestry však prý car Ferdinand Eleonoře vytýkal. Sám si potrpěl na vybrané oblečení, vůně a zařízení, avšak k tabuli mu přicházela prostě oblečená žena, která trávila čas s raněnými a nemocnými, jež si on ošklivil. Nepřítomnost Eleonory u tabule a její osamělost v královském paláci tak Marie Therese připsala jejímu nekrálovskému chování, faktu, že šperky a peníze rozdala chudým a potřebným a zřekla se veškerého půvabu. Ten ale Marie Therese považovala za povinnost profese královny, Eleonoře tudíž ve svých pamětech vyčetla její prostotu a neochotu carem manipulovat prostřednictvím krásných šatů a ozdob. Pověřivý Ferdinand navíc nesnášel pohled na nemocné, avšak laskavá Eleonora od sebe nedokázala vyhnat služku, které lupus zjizvil tvář, což jejího manžela vysloveně děsilo.⁶¹

Na druhé straně však hraběnka Collalto zmiňuje, že král se s Eleonorou radil o politických rozhodnutích, často i pozdě v noci, neboť si cenil jejího politického úsudku. První roky manželství cara s carevnou považovala za šťastné, dokonce tvrdí, že Eleonora Ferdinanda milovala. To lze ovšem chápat spíše v aristokraticky konvenčním významu lásky, neboť skutečně partnerské vztahy mezi manželi s největší pravděpodobností nepanovaly. Sama Eleonora v dopise své tetě⁶² psaném dva dny před prvním svatebním obřadem přirovnávala nadcházející manželství k postroji, do kterého se nyní bolestně zapřáhá,⁶³ lásku tedy čekala jen stěží. Lze proto předpokládat, že láskou Marie Therese Collalto mínila spíše schopnost soužití, která v aristokratických manželstvích nebyla vzácná. Nešlo o citový vztah, vyšší společnost, která tvrdila, že *láska je pro služky*,⁶⁴ si totiž necenila citového vzplanutí, ale spíše za lásku považovala nekonfliktní vzájemný respekt.

Důvodem, pro nějž se Eleonora vůbec vdala, byla podle Marie Therese Collalto především touha uniknout z nepříliš bohatých poměrů vlastní rodiny, v níž jako neprovdaná žena sice měla apanáž, pro její představy dobročinnosti však zcela nedostatečnou. Jejím cílem v roli bulharské carevny tak byla velkodušně pojatá pomoc, omezená mnohem méně finančními podmínkami, v tom se hraběnka Collalto shodovala s obecným míněním o carevniině svatbě. Eleonořinu touhu po pomoci bližním také Marie Therese očekávatelně připsala faktu, že jí osud odepřel vlastní děti, potlačovaný mateřský cit tak měl být u kořene touhy pomáhat druhým. Rozsáhlou dobročinnost, které se však Eleonora pří-

⁶⁰ Tamtéž, s. 113.

⁶¹ Tamtéž, s. 114.

⁶² Jméno tety není uvedeno, s největší pravděpodobností jde však o Annu Caroline von Hochberg-Fuerstenstein (1839–1916).

⁶³ Centralen durzhaven arhiv (dále CDA) Sofia, fond 3K, Monarchičeski institut, inv. č. 535, složka 15, Briefe Eleonore Reuss – Koetritz, fol. 4. Za poskytnutí archivních materiálů jsem hluboce vděčný Kristině Popové z The South-West University „Neofit Rilski“ v Blagoevgradu.

⁶⁴ WINKELHOFEROVÁ, Martina: *Šlechtictví zavazuje: osudy žen v c. k. monarchii*. Praha 2009, s. 46.

kladně věnovala ve válečných letech připisuje M. T. Collalto také jejím rozkolům s carem Ferdinandem: právě práci chtěla prý otupit pocity z nešťastného manželství.

A o nešťastné manželství skutečně šlo. V době přítomnosti Marie Therese Collalto se rozpory mezi manželi prohlubovaly, car prý žárlil na Eleonořinu oblíbenost u prostého lidu a zároveň ji zazlival její dobročinnou, obětavou povahu, kterou si ji vysloužila. Eleonora sama navíc odmítala být carovi tím, čím on ji chtěl mít: manželkou na okrasu, vždy po ruce a bez vlastního názoru. Do horské chaty Chamkoria se tudíž s Marií Therese vydala bez manželova svolení a svým nevládním dcerám po výletu řekla, že šlo sice o krásný den, jenž ji ale přijde draho.⁶⁵ Car dával manželku sledovat, totéž následně čekalo Marii Therese, která se pro výlet s carevnou do pohoří Rila dostala do podezření z politických intrik.

Povahou byla Eleonora podle M. T. Collalto společenská, se smyslem pro humor a s darem vést okouzující rozhovor, vlastnost, kterou Marie Therese připsala dědicství po Eleonořině babičce z matčiny strany: Gasparine kněžně Rohan-Rochefortové (1798–1871).⁶⁶ Mezi lidem byla neobyčejně oblíbená, vojáci i prostí lidé v nemocnici ji oslovovali jako matku, ona sama se k nim obracela jako ke svým dětem.⁶⁷ V nemocniční práci prokázala obrovskou trpělivost, dokázala se totiž vžít do myšlení těch nejprostších lidí, s mateřským citem ošetřovala raněné a nikdy jí nebylo zatěžko vydržet poslouchat stesky mužů stížených touhou po domově či hledících do očí přicházející smrti.

Carevnu pracovní výkonnost shledala hraběnka Collalto pohádkovou, i když prý nebyla příjemnou nadřízenou, jelikož od ostatních vyžadovala stejné pracovní nasazení, v jakém žila sama. *Od šesti hodin ráno četla zprávy ze všech částí země a vyřizovala petice. Mnohým vrchním sestřám bylo nepříjemné, když jim někdo telefonoval v tak brzkou hodinu, musely však být vždy připraveny. Po velmi prostém obědě navštěvovala nemocnice a instituce, v nichž přednášela. Osmihodinový pracovní den neexistoval, se svou sekretářkou totiž často pracovala až do půlnoci.*⁶⁸

Svou lásku k Bulharům považovala za povinné opětování způsobu, jakým ji do země přijali a jak si ji oblíbili, nepovažovala se za královsky nedotknutelnou, naopak svou práci považovala za službu státu, za niž si vlastně připadala placená. Jazyk země se naučila Eleonora dokonale, i když se o ní říkalo, že mluví s ruským přízvukem.⁶⁹ Mluvila však plynule francouzsky, německy, anglicky (v angličtině se dochovaly její dopisy Pansy Hadzhimishev, manželce bulharského diplomata Pancha Hadzhimisheva) a rusky.⁷⁰

V Bulharsku stála Eleonora podle hraběnky Collalto u vzniku profese zdravotní sestry, do té doby totiž v jediné nemocnici pracovali pouze muži, jelikož v orientálních zvyklostech nebylo, aby se ženy podílely na ošetřování. Mabel Stobart při své návštěvě Sofie na počátku první světové války u Eleonory zaznamenala zájem o školení nejen sester, ale například i kuchařů.⁷¹ V tom se s ní vzpomínky Marie Therese Collalto shodují. Nemocnici maltézského řádu Eleonora často osobně kontrolovala, v roce 1916 jí přidělila i schopného gynekologa, dr. Hofera. Při návštěvě Plovdivu si zase osobně šla prohlédnout tábor

⁶⁵ MZA Brno, G 169, inv. č. 233, kart. 308, Marie Therese Collalto, Erlebtes und Geschautes, s. 117.

⁶⁶ Tamtéž, s. 98.

⁶⁷ Tamtéž, s. 111.

⁶⁸ Tamtéž, s. 115.

⁶⁹ Tamtéž, s. 139.

⁷⁰ CDA Sofia, fond 32k – Elisabeth Clark.

⁷¹ STOBART, M. A.: War and Women, s. 64.

pro makedonské uprchlíky, jejichž dopravu vlaky též organizovala, protože první transporthy s uprchlíky bloudily chaoticky zemí, což vedlo k vysoké úmrtnosti kojenců, kteří podmínky přepravních vagonů nevydrželi.⁷²

Co se viry týče, Eleonora zůstala protestantkou, nijak jí to ale nebránilo v podpoře jak katolických charit v zemi, tak i pravoslavných klášterů. Lze tudíž říci, že denominace pro ni důležitá nebyla. Zachránila před zničením Bojanský kostel v kopcích nedaleko Sofie, při návštěvě Plovdivu se vydala do blíže neurčeného kláštera v horách (dle popisu jde pravděpodobně o Bačkovský klášter), s tamním představeným kláštera se ale bavila chladně, nikoliv však kvůli rozdílné víře, ale proto, že nepodporoval její dobročinné akce.

Marie Therese Collalto ovšem ve vzpomínkách zanechala i popisy významných postav tehdejší Sofie. Oblíbila si německého vyslance hraběte Alfreda von Oberndorf, který pro sofijskou smetánku pořádal opulentní hostiny a trval na tom, že Evropa válkou páchá sebevraždu. Porozuměla si s manželkou tureckého vyslance Fethi Beye či s manželkou ministra zahraničí a předsedy vlády v jedné osobě Vasila Radoslavova,⁷³ který byl v rusofilství nakloněném Bulharsku velmi neoblíbený pro svůj vztah k válečným ústředním mocnostem. Hraběte Tarnowského líčí hraběnka Collalto jako blazeovaného a distingovaného muže, jehož manželka prý dokázala vzrušit každého muže, aniž se přitom musela snažit flirtovat,⁷⁴ ještě před hraběčtím odjezdem však hrabě ze Sofie odjel do USA. Sofii se též mihly postavy zahraničních diplomatů směřujících do Istanbulu: princ Philipp von Hessen Marii Therese oznámil udělení hessenské medaile a diplomu, kterou jí oficiálně předal princ Waldemar Wilhelm Pruský.

Zmiňuje se též o Alexandru Battenbergském, který však v té době byl již dvacet let po smrti. Osobně se s ním setkala a považovala jej za jednoho z nejkrásnějších mužů Evropy, který nesnášel intriky a byl spíše vojákem než diplomatem. Marie Therese překvapilo, jak otevřeně hovořil o tom, v čem se neshoduje s Bismarckem, obecně to byl prý muž, který neváhal mluvit otevřeně i s osobami vysloveně indiskrétními, což jej nutně přivádělo do nepříjemných situací. Alexandr po své abdikaci roku 1886 vstoupil do c. k. armády, oženil se a v hodnosti plukovníka žil v Grazu, ve věku 35 let však nečekaně v roce 1893 zemřel. Jeho ostatky byly pohřbeny se všemi poctami v Sofii, kde mu v centru města bylo postaveno samostatně stojící mauzoleum.⁷⁵

Paměti též popisují, jak se v roce 1916 začaly u carevny Eleonory objevovat zdravotní obtíže. První příznaky nemoci zpozorovala Marie Therese Collalto v lázních Bankya ležících západně od Sofie, kam ji a Mathildu Solms-Braunfelds carevna v létě 1916 pozvala. Nemocniční gynekolog Dr. Hofer hraběnku upozornil na to, jak špatně Eleonora vypadá, při návštěvě tamní německé nemocnice, kde navíc omdlela a při pádu si poranila nohu. Hraběnce samotné si carevna postěžovala na nemocný žaludek, s nímž následně musela odcestovat do Německa, aby se podrobila operaci. Zachovaly se její dopisy Pansy Hadzhimishev z Drážďan, kde se v lázních Weißer Hirsch zotavovala po operaci, dopisy však byla

⁷² MZA Brno, G 169, inv. č. 233, kart. 308, Marie Therese Collalto, Erlebtes und Geschautes, s. 134.

⁷³ K jeho vztahu ke kariéře KUMANOV, Milen: *Vasil Radoslavov i negovite memoari : Bulgaria i svetovnata kriza*. Sofia 1993.

⁷⁴ MZA Brno, G 169, inv. č. 233, kart. 308, Marie Therese Collalto, Erlebtes und Geschautes, s. 125.

⁷⁵ ZLATARSKY, Vladimír: „Mezhdu ‚zaplakha‘ i ‚gerojj‘: knjaz Aleksandr I Blgarski i Germanija“. *Epokhi 2*, s. 276–289.

nucena psát pouze vleže, sedět pro ni nebylo možné.⁷⁶ Carevnin odjezd ze země znamenal úpadek v kvalitě nemocniční péče, ačkoli i v průběhu nemoci řídila Eleonora svá zařízení alespoň korespondenčně. Z té doby (přesněji ze 14. října 1916) pochází dopis Marie Theresy Collalto Eleonoře dochovaný v Ústředním státním archivu v Sofii.⁷⁷ I když neznáme adresu, na niž byl dopis odeslán, lze předpokládat, že přišel Eleonoře do Německa. Hraběnka Collalto v něm carevně popisuje nemocniční problémy, angínu některých sester, které je třeba nahradit, problémy s hledáním vhodných lékařů a informuje ji o osudu pacientů po amputaci. Připojuje přání rychlého uzdravení založené na tvrzení carevny sekretářky Marie Petrov-Chomakové, že se královně daří lépe.

To však nebyla pravda. Teprve v červenci 1917 se carevna vrátila do Sofie a Marie Theresy ji navštívila v královském paláci. Měla však problém Eleonoru vůbec poznat, jelikož zhubla, vážila pouhých 33 kilo, zestárla a očividně velmi trpěla nesnesitelně krutými bolestmi, pro něž musela hovor přerušovat. *Začala vyprávět o své těžké operaci i o tělesném a duševním utrpení a řekla: V každé bezbolestné minutě pracuji, jenže na dálku je těžké na vše dohlížet, a tak si dokážeš představit, jak svou nepřítomností trpím. Její strnulé rysy proměnil paprsek naděje, když se šťastným výrazem řekla, že korunní princ Boris ji v Německu často navštěvoval a že dcery jsou tak milé a hodné.*⁷⁸

Carevna sekretářka hraběnky Collalto důvěrně sdělila, že Eleonora své síly přeceňuje, že předchozího dne při audienci omdlela, a tak hraběnka při loučení s carevnou nepochybovala, že ji vidí naposledy. I tak ji ovšem Eleonora prosila, aby vytrvala ve své nemocniční práci, jak jen to bude možné.

O dva dny později byla carevna převezena do Euxinogradu na břehu Černého moře, osm kilometrů od Varny. Palác s překrásnými terasovitými zahradami svažujícími se k moři byl vystavěn ve stylu Ludvíka XIII., do jedné ze zahradních teras nechal Ferdinand I. zakomponovat fronton z francouzského paláce Saint-Cloud zničeného za francouzsko-pruské války.⁷⁹ Eleonora nedaleko paláce nechala v roce 1909 vybudovat „mořské sanatorium“ pro děti stížené kostní tuberkulózou, v čase jejího převozu do paláce v parném létě 1917 však stavba ještě nebyla dokončena.⁸⁰ Poslední dopis od carevny obdržela Marie Theresy Collalto začátkem září po návratu ze svého výletu do Rílského kláštera, byl diktovaný a carevna se v něm omlouvala, že pro velkou slabost nemůže psát sama.⁸¹

V té době už hraběnka těžko snášela nicnedělání a neustále intriky dam v sofijské nemocnici, rozhodla se tudíž vzdor prosbě carevny na svou pozici rezignovat a vrátit se do Vídně. Před odjezdem jí princezny Naděžda a Eudoxie domluvily audienci u svého otce, hraběnka se tak setkala s carem Ferdinandem. Shledala jej velmi podobným svému otci, i když prý jeho velký nos a malé oči ve srovnání s Octavianem Collalto v kráse pokulhávaly. Pochválila též jeho schopnost mluvit, tvrdila, že kdyby se nestal vládcem, zcela jistě

⁷⁶ CDA Sofia, fond 32k – Elisabeth Clark, fol. 4–5.

⁷⁷ Tamtéž, fond 3K, opus 25, a.f. 557.

⁷⁸ MZA Brno, G 169, inv. č. 233, kart. 308, Marie Theresy Collalto, Erlebtes und Geschautes, s. 171.

⁷⁹ V roce 1870, palác byl zbořen v roce 1891. Fronton byl do Bulharska kámen po kameni dopraven Orient Expressem. CONSTANT, S.: Foxy Ferdinand, s. 193.

⁸⁰ Dne 20. 8. 1917 z Euxinogradu psala Pansy Hadzhimishev: *Posílám ti pár fotografií mého ubohého mořského sanatoria pro děti, které teď stojí prázdné a opuštěné. Kdybych jen mohla získat nějakou pomoc k jeho dokončení v příštím roce – je pro mne tak těžké, že nemohu a ani nechci žádat o finanční pomoc naši vládu, ale bylo by velmi bolestnou škodou nechat jej napůl nedokončené.* CDA Sofia, fond 32k – Elisabeth Clark, fol. 16–19.

⁸¹ MZA Brno, G 169, inv. č. 233, kart. 308, Marie Theresy Collalto, Erlebtes und Geschautes, s. 176.

by rozšířil herecký ansámbl Burgtheatru či Comédie-Française. Neopomněla připomenout, že i když Ferdinand byl kultivovaný a vtipný, byl považován ze mizerného jezdce a ve Vídni byl brán ze směšnou postavu;⁸² navíc dokázal být k těm, kteří se mu protivili, lstivě krutý a jeho četné výstřednosti podle hraběnky překračovaly meze normálního. Car hraběnce sdělil, že Eleonoře celé hodiny četl a že má stále připravený zvláštní vlak pro případ, že by byl povolán k jejímu smrtelnému loži. Před smrtí prý car o svou manželku oddaně pečoval a její poslední pohled směřoval právě k němu,⁸³ což však v jinak disharmonickém vztahu manželů zní spíše jako snaha autorky paměti o pohádkové zakončení jinak velmi nepoetického vztahu carského páru.

Carevna Eleonora zemřela 12. září 1917 v půl páté odpoledne ve věku 57 let, její odchod vyvolal hluboký žal pacientů nemocnice, kteří si její péče neobyčejně vážili. Při pohřbu Marie Therese svou přítelkyni Eleonoru v otevřené rakvi stěží poznala, balzamovaná mrtvola prý vypadala děsivě, vzdor tomu však smuteční hosté zemřelou podle místního zvyku líbali.⁸⁴ Eleonora byla pohřbena u zdi Bojanského kostela na úpatí Vitoše, nedaleko Sofie. Kostel z 12. století, proslulý překrásnými freskami, carevna pomáhala zachránit před zbořením.⁸⁵

Závěr

Hraběnka Collalto odjela po Eleonořině pohřbu do Vídně. Několik dní po jejím odjezdu zasáhlo Sofii těžké bombardování, při němž byla poškozena jak nemocnice, v níž pracovala, tak i dům, v němž bydlela. Rok Eleonořiny smrti byl sice zároveň rokem třicetiletého výročí vlády cara (nejprve knížete) Ferdinanda I., oslavy se však kvůli zármutku nekonalily.⁸⁶ Neměly se konat ani napříště, po skončení války musel totiž Ferdinand I. kvůli bulharským neúspěchům ve válce pod vlivem opozice odstoupit, vlády se ujal jeho syn Boris. Hraběnka Collalto Ferdinanda s jeho syny potkala ještě v roce 1920 ve Vídni, bývalý car nicméně trávil zbývající léta jednak v Coburgu, jednak ve Sv. Antonu na Slovensku, kam za ním přijížděl i jeho syn Boris. Ten však v roce 1943 při návratu z návštěvy hitlerovského Německa za nevyjasněných okolností zemřel poté, co jeho letadlo přistálo v Sofii. Ferdinand sám zemřel 10. září 1948 v Coburgu.

Pokud bychom hagiograficky znějící výklad dnešních místních průvodců nad carevniným hrobem považovali za příliš nadsazený, popis Eleonory v pamětech Marie Therese Collalto jej do značné míry potvrzuje. Je v nich líčena jako žena neuvěřitelně obětavá, i přes těžkou nemoc neustále pracující na nemocnicích, domovech pro děti a péči o raněné, jako žena velmi odvážná, která svému manželovi neustoupila v tom, co považovala za důležité. Carevna Eleonora je tak v pamětech hraběnky Collalto sice živá, mluvící bytost, avšak se známkami svatozáře, které i hraběnka uvyklá práci v nemocnici a péči o nemocné obdivovala. Mnoho prostoru naopak není věnováno carským dětem, které Eleonora

⁸² Tamtéž, s. 179.

⁸³ Tamtéž, s. 183.

⁸⁴ Tamtéž, s. 182.

⁸⁵ Kostel tvoří vlastně soubor tří chrámových staveb, dnes je jakožto doklad starobulharského malířského umění na seznamu památek UNESCO s datem zařazení již v roce 1979. Kol. aut.: *Nejkrásnější dívy světa : kulturní památky a přírodní ráje naší planety pod záštitou UNESCO*, 1. Praha 2001, s. 46–47.

⁸⁶ VASEVA, Valentina: Funeral and Commemoration Ceremonies for Members of the Sovereign Families in Bulgarian Cities after the Liberation, *Études balkaniques* 3, 2020, s. 481–499.

oddaně vychovávala. Jednou je zmíněna chřipka mladé Naděždy,⁸⁷ jinak se však hraběnka Collalto o dětech příliš nezmiňuje.

Rozdílně od dobových líčení se hraběnka Collalto dívala na vztah Eleonory a Ferdinanda I. I když přiznává všechny jeho nedostatky a uznává, že byl obecně špatný, první roky manželství – během nichž však sama v Sofii ještě nebyla – považuje za šťastné, a mluví dokonce o manželské lásce. Stejně tak před smrtí carevny – u níž však opět sama přítomna nebyla – tvrdí, že došlo alespoň k částečnému smíření a že car – kterého pro jeho umění získat si na poslední chvíli všechny, jež pro léta pronásledoval, nazvala *virtuosem v loučení*⁸⁸ – v předsmrtné péči o Eleonoru před její smrtí překonal i ty nejzamílovanější manžely. V obou těchto případech však paměti nevyhází z vlastních zkušeností, ale z domněnek, je tedy možné, že v Sofii po Eleonořině smrti podobné zkazky kolovaly, jejich opodstatněnost je však mlhavá.

Eleonořin hrob byl v 50. letech za komunistického režimu v Bulharsku zcela zničen, ostatky exhumovány. V 90. letech však byly znovu pietně pohřbeny a hrob byl podle dochovaných fotografií z 30. let rekonstruován do původní podoby. V obnově se angažoval i Ferdinandův vnuk Simeon II., který ve svých pamětech lituje, že po Eleonoře se (na rozdíl od její předchůdkyně Marie-Louisy) dodnes v Sofii nejmenuje jediná ulice.⁸⁹ Prostý carevnický hrob obklopený nízkým živým plotem je dnes cílem poutníků.

Bibliografie

Archivní prameny

Centralen durzhaven arhiv Sofia, fond 3K, Monarchičeski institut
 Centralen durzhaven arhiv Sofia, fond 32k – Elisabeth Clark
 Moravský zemský archiv Brno, G 169 Rodinný archiv Collalto
 Soukromý archiv hraběnky Isabely Collalto-de Croÿ Susegana

Tištěné prameny

Wiener Salonblatt
 L'Echo de Bulgarie

Literatura

- BERTÉNYI, Iván Jr.: Albert Mensdorff's 1915 Mission to Sofia. In: DEMETER, Gábor – KATONA, Csaba – PEYKOVSKA, Penka: *Bulgaria and Hungary in the First World War: A view from the 21st Century*. Budapest – Sofia 2020, s. 199–238.
- BÖTTCHER, Hans-Joachim: *Ferdinand von Sachsen-Coburg und Gotha 1861–1948: Ein Kosmopolit auf dem bulgarischen Thron*. Berlin 2019.
- DAVIDOVA, Evguenia: Monarchism with a Human Face: Balkan Queens and the Social Politics of Nursing in the Late Nineteenth and Early Twentieth Centuries. *Comparative Studies in Society and History* 64 (3), 2022, s. 788–819.
- FLEISCHMANN, Peter von: *Ferdinand I., König der Bulgaren, sein Volk und sein Land*. Leipzig 1916.
- FRITSCHKE, Viktor von: Wiener Hof und Gesellschaft in alter und neuer Zeit. Fortsetzung 57. *Wiener Salonblatt*, 10. 5. 1924, s. 10–11.
- GANČEV, Dobri: *Spomenii za knjazheskoto vreme*. Sofia 1973.
- GROUEFF, Stephane: *Crown of Thorns: The Reign of King Boris III of Bulgaria, 1918–1943*. London 1998.
- HAMILTON, John: False Starts and Failed Hopes: The Rise and Fall of Royal Sofia 1878–1946. *The Court Historian* 13/1, 2008, s. 31–73.

⁸⁷ MZA Brno, G 169, inv. č. 233, kart. 308, Marie Therese Collalto, Erlebtes und Geschautes, s. 124.

⁸⁸ Tamtéž, s. 183.

⁸⁹ SIMEON II OF BULGARIA: A Unique Destiny, s. 12.

- HLAVAČKA, Milan: Memoárová literatura. In: ČECHUROVÁ, Jana – RANDÁK, Jan a kol.: *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*. Praha 2014, s. 312–329.
- HOLEC, Roman: *Coburgovci a Slovensko*. Bratislava 2010.
- HOLEC, Roman: The Former Czar of Bulgaria Ferdinand and Slovakia (1939–1944). *Historický časopis* 57, 2009, Supplement, s. 75–103.
- KAZLEPKA, Zdeněk: Salon jako místo migrace. Pozapomenuté vídeňské salony dvacátých let 20. století očima hraběnky Marie Therese Collalto e San Salvatore. *Bulletin Moravské galerie* 81, 2019, s. 58–77.
- Kol. aut.: *Nejkrásnější dívy světa : kulturní památky a přírodní ráje naší planety pod záštitou UNESCO*, 1. Praha 2001.
- KOUMAR, Jan: Emanuel Collalto e San Salvatore : Tři pohledy na život „posledního muže starého režimu v Rakousku“. *Moderní dějiny* 27(2), 2019, s. 31–53.
- KUMANOV, Milen: *Vasil Radoslavov i negovite memoari : Bulgaria i svetovnata kriza*. Sofia 1993.
- MADOL, Hans Roger: *Ferdinand von Bulgarien: der Traum von Byzanz*. Berlin 1931.
- POPOVA, Kristina: „... I was thinking, when doing this scrubbing, of Miss Florence Nightingale’s barracks...“: A Local Typhoid Epidemic in the Correspondence between a Bulgarian and an American Nurse in 1932 (Nevena Sendova and Clara Noyes). *European Journal for Nursing History and Ethics* 4, 2022, s. 3–15. DOI: 10.25974/enhe2022-2en.
- POPOVA, Kristina: ‚The Joy of Service‘ : Biopolitics and Biographies Between New York, Sofia and Gorna Dzhumaja in the First Half of the 20th Century. *CAS Sofia Working Paper Series* 5, 2013, s. 1–58.
- PROUST, Marcel: *Hledání ztraceného času, III: Svět Guermantových*. Praha 2020.
- PUTNA, Martin C.: *Obrazy z kulturních dějin ruské religiozity*. Praha 2015.
- RADZIWILL, Princesse: *Lettres de la Princesse Radziwill au General de Robilant 1889–1914. Une grande Dame d’avant guerre*, 2. Bologna 1933.
- ROMANOV, Dimitri: *The orders, medals, and history of the Kingdom of Bulgaria*. Rungsted Kyst 1982.
- RYCHLÍK, Jan: *Dějiny Bulharska*. Praha 2000.
- SIMEON II OF BULGARIA: *A Unique Destiny : The memoir of the Last Ztsar of Bulgaria Prime Minister of Republic*. Mechanicsburg 2021.
- STOBART, Mabel Annie: *War and Women, From Experience in the Balkans and Elsewhere*. London 1913.
- URBÁN, Petr: Ferdinand I. Coburg – ornitologické čriečky. *Trichodoma* 23, 2011, s. 109–113.
- VASEVA, Valentina: Funeral and Commemoration Ceremonies for Members of the Sovereign Families in Bulgarian Cities after the Liberation. *Études balkaniques* 3, 2020, s. 481–499.
- WINKELHOFEROVÁ, Martina: *Šlechtictví zavazuje: osudy žen v c. k. monarchii*. Praha 2009.
- ZLATARSKY, Vladimir: „Mezdu ‚zaplakha‘ i ‚gerojj‘: knjaz Aleksandr I Blgarski i Germanija“. *Epokhi* 2, s. 276–289.
- ZLATEVA, Anka – KARAMITREVA P.: Carica Eleonora – neobruganata, no i nevezlichana blagodetelka. *Izv. na BID* 40, 2008, s. 18–31.
- ZLATEVA, Anka: „Amerikanskoto priznanie za milosrdieto na carica Eleonora-koronovanijat angel na Blgarija“ (1914 g.-nesstojaloto se oficialno posešenie na blgarskata carica otvid okeana). In: *Multikulturnijat čovek, Sb. v čest na prof. Kamen Garenov (otec Petr Garena)*. Sofia 2016, s. 291–324.
- ZLATEVA, Anka: Carica Eleonora – koronovanijat angel na Blgarija. *Voennoistoricheski sbornik* 3, 2015, Pleven, s. 217–246.

Summary

Bulgarian Queen Eleonore in Memoires of Marie Therese Collalto

*This study offers a view of the life and activities of the Bulgarian Queen (Tzarica) Eleonore, née Reuss zu Köstritz, the second wife of Ferdinand I., between 1915 and 1917, as described in the memoirs *Erlebtes und Geschautes* by Marie Therese Collalto. Marie Therese was an aristocrat, a member of the old aristocratic family that belonged to the first society of the Austro-Hungarian Empire, and during the First World War she took part in the Maltese Order mission in Bulgaria. Queen Eleonore was her childhood friend; both women grew up in Lower Austria: Eleonore in Ernstbrunn and Marie Therese Collalto in Staatz. The friends met in Bulgaria during Marie Therese’s mission, and sixteen years later Eleonore appeared in Marie Therese’s memoirs, where her years in Sofia take up more than 100 pages. To understand how Eleonore is described in the memoirs, a short history overview of Bulgaria since 1878 is offered first. The personality of Ferdinand I., Eleonore’s husband, is also given space, and the*

earlier life and family background of Marie Therese Collalto are also described. Besides the life and activities of the Queen herself, the prominent figures of the social life in Sofia, who Marie Therese met during her service in Sofia, are described too. The memoires show the Queen very much like the hagiographic stories that the current tourist guides of Sophia tell. She was an incredibly unselfish person, hard-working even in the time of her deadly disease, a brave woman who did not make any concessions to the requirements of her husband even though she knew such an approach would cost her a lot. The memoires differ in the view of Eleonore and Ferdinand's relationship, while in general, it is depicted as very bad. Marie Therese was able to see love in it and insisted on their mutual reconciliation before Eleonora's death. In the conclusion, the recent history of Eleonore's grave in Sofia is described.